

УДК 323.15:316.356.4(4-15)«715»

**РЕНЕСАНС НАЦІОНАЛІЗМІВ
ДЕРЖАВНИХ НАЦІЙ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ:
НІМЕЧЧИНА, АВСТРІЯ, ІТАЛІЯ****RENAISSANCE OF NATIONALISMS
OF THE WESTERN EUROPE STATE NATIONS:
GERMANY, AUSTRIA, ITALY****Сич О. М.,**

кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління
та адміністрування, Івано-Франківський
національний технічний університет нафти і газу,
голова Івано-Франківської обласної ради
(Івано-Франківськ, Україна), e-mail:
sycho@ukr.net

Sych O. M.,

PhD in history, Associate Professor, Professor of
the Department of Public Administration and Local
Government of Ivano-Frankivsk National Technical
University of Oil and Gas, head of Ivano-Frankivsk
regional council (Ivano-Frankivsk, Ukraine),
e-mail: sycho@ukr.net

Автор на основі порівняльного аналізу розвитку політичних сил правого спрямування післявоєнних Німеччини, Австрії та Італії приходить до висновку, що їхню сучасну активізацію слід розглядати в контексті всієї модерністської історії націоналізму і трактувати як його сьогодинішній ренесанс. Високим електоральним успіхам таких партій як Альтернатива для Німеччини, Партія свободи Австрії, італійських блоку правих сил «Вперед Італіє» та Руху п'яти зірок передувала перманентна участь у політичному процесі цих країн правих партій різного рівня впливовості. Вони виконали роль тої ланки, що забезпечила неперервність розвитку націоналізму від його зародження і до сьогодинішнього дня і своєю діяльністю створили придатний суспільно-політичний ґрунт для сьогодинішніх успіхів правих сил цих країн.

Ключові слова: націоналізм, фашизм, нацизм, політичний процес, трансформація, праворадикальні партії, ренесанс.

On the basis of a comparative analysis of right-wing political forces development in post-war Germany, Austria and Italy, the article suggests that their modern activation should be considered in the context of the whole modernist history of nationalism and should be regarded as its current renaissance. The high electoral successes of such parties as the Alternative for Germany, the Freedom Party of Austria, the Italian centre-right coalition «Forza Italia» and the Five Star Movement were preceded by the permanent participation of the right-wing parties of varying levels of influence in the political process of these countries. They performed the role of that link that ensured the continuity of the nationalism development from its inception to nowadays and by their activities created the favorable socio-political ground for today's success of the right forces of these states.

Keywords: nationalism, fascism, Nazism, political process, transformation, right-wing radical parties, renaissance.

Згідно модерністської історії націоналізму наприкінці XVIII ст. – поч. XX ст. Західна Європа стала його батьківщиною і передала імпульс розвитку та поширення цього суспільного явища в її східну частину, а зокрема й в Україну. В той же час активізація та успіхи сучасних націоналістичних сил в Україні час від часу викликають негативну реакцію ряду європейських інституцій. Вона цілком вкладається у рамки того явища, яке американський вчений Г. Моргентау описав як «абетковий парадокс націоналізму» [11, с. 728–729]. Характерно, що паралельно із такою реакцією, сама Європа переживає найвищий пік успіху правих сил за весь післявоєнний період. В останні десятиліття націоналістичні політичні

сили стали вагомим чинником політичного життя країн спочатку країн Центрально-Східної Європи і постсовєтського простору, а згодом і Західної Європи. Отож, процеси активізації націоналізмів набирають характеру системного загальноєвропейського явища і потребують такого ж системного наукового аналізу.

Незважаючи на активний розвиток націоналістичних рухів у сучасних країнах Західної Європи, ця тема ще не знайшла належного висвітлення в українській політичній науці. Серед інших можна відзначити кандидатську дисертацію А. Шеховцова та докторську дисертацію М. Гримської. Свої дослідження зі згаданої теми мають також Т. Дублікаш, О. Іванов, А. Романюк, А. Умланд, Н. Латигіна, О. Новакова, П. Мироненко. Окремі аспекти цього питання під час проведення наукових конференцій, що від 2006 р. регулярно відбуваються в рамках теми «Ідеологія українського націоналізму на сучасному етапі розбудови Української держави», опрацювали українські науковці О. Баган, М. Генік, О. Єгрешій, В. Томахів, В. Харченко, Л. Щербій та польський дослідник Д. Матерняк. Праці науково-публіцистичного характеру, що можуть становити інтерес для дослідників цієї теми, опублікували І. Загребельний, Ю. Михальчишин, В. Тимченко. Ряд публікацій на вказану тему має також автор статті.

Однак названі праці в більшій мірі присвячені інституційному аналізу процесів активізації націоналізмів європейських країн. Натомість поза увагою дослідників залишається ширший часовий контекст розвитку цих явищ. А тому метою цієї статті є дослідження закономірностей розвитку сучасного націоналізму у руслі його загальної модерністської історії. Цьому слугуватиме вирішення декількох головних завдань: аналіз сьогодинішніх електоральних позицій провідних націоналістичних партій країн Західної Європи; виявлення наступності між ними та організаційними формами націоналістичного руху післявоєнного періоду, що створили суспільно-політичні передумови для їхнього сьогодинішнього успіху; поміщення сучасного націоналістичного руху в Західній Європі у загальну схему модерністської історії націоналізму.

Європейський класик досліджень феномена націоналізму Е. Сміт подає у своїх працях стрункий виклад загальноприйнятої модерністської історії націоналізму. Відповідно до неї націоналізм зародився в останній чверті XVIII ст. і його становлення відбувалося протягом сорока революційних років, починаючи від поділу Польщі, Американської та Французької революцій й аж до антинаполеонівських реакцій в Ірландії, Іспанії, Росії та Німеччині [14, с. 107–108].

Подібно до Г. Кона, який відповідно до різних шляхів формування націй розрізняє їх західноєвропейське (як політичних, громадянських) та східноєвропейське (як культурних, етнічних) розуміння [10, с. 629–633], Е. Сміт також поділяє нації на два типи – громадянсько-територіальну і етнічно-генеалогічну, вважаючи, що вони

формувалися двома відмінними шляхами. Одна – шляхом бюрократичної інкорпорації державою розрізнених етносів в одну національну спільноту, а інша – через народну культурну мобілізацію. Відповідно до них він розрізняє і два види націоналізму – територіальний та етнічний [15, с. 130].

В свою чергу Е. Гелнер, найвідоміший представник модерністської парадигми націоналізму, аналізуючи нерівномірний розвиток націоналізмів, здійснив поділ Європи на умовні «часові зони». Він їх розташовує, послідовно просуваючись із Заходу на Схід, за критерієм метафоричного поєднання «в шлюб» держави та культури. Адже становлення націоналізму він розглядає в контексті розвитку і поетапної зміни доаграрної, аграрної та індустріальної стадій розвитку суспільства, останню ототожнює із «епохою націоналізму», а сам націоналізм наділяє місією поширення в суспільстві «високої культури». До першої зони дослідник відносить європейське Атлантичне узбережжя, де такий «шлюб» існував задовго до «епохи націоналізму». Друга зона накладається на історичну територію Священної Римської імперії, де німці й італійці ще задовго до модерного часу володіли «високою культурою», однак на їх територіях панувала політична роздробленість. А отже в цій зоні націоналізм мав виконати не визвольну, але об'єднавчу місію і центральними осередками такого націоналізму відповідно стали Пруссія та П'ємонт. Третя зона охоплює Східну Європу, в якій не було національних держав, а національні культури носили строкатий і нечітко розмежований поміж собою характер. Четверту зону Е. Гелнер відрізняє від третьої тільки за критерієм того, що в ній «певний час панував більшовизм» [3, с. 243–250]?

Звернення до поглядів Е. Сміта та Е. Гелнера дозволяють нам зафіксувати факт, що згідно модерністської історії націоналізму його батьківщиною є Західна Європа. Саме тут він зародився в останній чверті XVIII ст. і до початку XIX ст. повністю опанував її терени у межах двох перших гелнерівських «часових зон», включаючи роздроблені Німеччину та Італію. В такому разі постає закономірне питання, як кваліфікувати сучасну активізацію націоналізмів на цих теренах – новою «хвилею», подібно до того, як Е. Сміт описав «хвилі етнічного націоналізму» [15, с. 131–132], а чи пробудженням уже існуючого явища? Автор висловлює тезу, що сьогодні загалом у Європі, а зокрема у її західній частині відбувається відродження/ренесанс націоналізму.

Західноєвропейський націоналізм є відмінним від східноєвропейського і носить раціональний, громадянсько-територіальний характер. Зважаючи на це, і аналіз сучасного загальноєвропейського процесу активізації націоналізмів слід здійснювати секторально, зважаючи на регіональні відмінності цього суспільного феномена. Тема ренесансу націоналізму на теренах Центрально-Східної Європи виходить за окреслені межі цієї статті і є предметом окремого аналізу.

Водночас, зважаючи на те, що західно-європейські централізовані держави сприяли формуванню громадянсько-політичних націй шляхом інкорпорації до її складу поряд з домінуючим етносом і меншоритарних етнічних груп, в цих державах поряд з націоналізмом державних націй існує також етнічний націоналізм недержавних етносів. Принагідно зауважимо, що в іншій науковій розвідці автор вже проаналізував нинішню активізацію таких націоналізмів у Великій Британії, Іспанії, Італії, Франції і прийшов до висновку, що це явище також слід кваліфікувати як ренесанс етнічних націоналізмів у країнах Західної Європи.

Таким чином, предметом аналізу цієї статті є сучасний етап активізації націоналізмів державних націй Західної Європи, який ми називаємо ренесансом націоналізму.

Від часу своєї появи і до Другої світової війни націоналізм тріумфує на політичній мапі Європи. Щоправда, у міжвоєнний період під впливом ряду обставин, що виникли від недосконалостей системи світового порядку, встановленої Версальськими угодами 1919 р., він набуває значних трансформацій – з одного боку радикалізується сам націоналізм, а з іншого він стає однією зі складових того «коктейлю» [8, с. 177], з якого визрівають відмінні від нього ідейно-політичні течії фашизму та нацизму. Останні стали причиною масових злочинів проти людства під час Другої світової війни і були засуджені світовою громадськістю. В той же час її переможці, незалежно від світоглядних переконань, були зацікавлені у тому, аби поряд з фашизмом та нацизмом суспільному забуттю був підданий і націоналізм. Адже з одного він був небезпечний для багатонаціональної російської-більшовицької імперії СРСР, а з іншого – також і для західних країн, які на той час також володіли величезними за обсягом заморськими колоніями і визвольний націоналізм міг зруйнувати таку систему володінь. Зрештою, пізніше так і сталося, але конструюючи післявоєнний устрій світу, всі переможці від самого початку не бачили в ньому націоналізму.

Очевидно, кожен із них на опанованих після завершення Другої світової війни територіях мав забезпечити такий стан речей. Окуповавши Центрально-Східну Європу, російсько-більшовицький режим встановив в тамтешніх країнах маріонеткові соціалістичні уряди і запровадив жорсткий політичний режим, умови якого виключали легальне існування опозиційних політичних сил, а тим більше націоналістичного спрямування.

В той же час не такими однозначними були післявоєнні політичні процеси у країнах Західної Європи. Недостатньо глибоко проведені дефашизація та денацифікація їхнього суспільного життя й внутрішньодержавні демократичні механізми дозволяли легальне функціонування не тільки націоналістичних, але й профашистських та пронацистських політичних партій, рухів та інших інституцій громадянського

суспільства. Одні із них з часом підпадали під конституційну заборону за наявність у їхній діяльності характерних рис офіційно заборонених ідеологій. Натомість інші, кадрове ядро яких хоч і складали учасники фашистських та нацистських партій воєнного періоду, за прийнятою для суспільства демократичною риторикою маскували свої справжні погляди. Ще інші поступово еволюціонували, або ж первинно дистанціювалися від історичних течій фашизму та нацизму. Одним словом, всі ці політичні структури в повоєнних країнах Західної Європи складали достатньо складний для наукового аналізу та класифікації мікс. Однак, на нашу думку, неприйнятним є їх огульне зведення до категорії фашистських чи неофашистських, як це спостерігається в працях ряду західноєвропейських та вітчизняних науковців [1; 16].

Аналізуючи процес ренесансу націоналізму в індустріально розвинених країнах Західної Європи вважаємо за доцільне акцентувати на тому, що сьогодишнім успіхам націоналістичних партій цих країн передував достатньо довгий період перманентної участі цілого ряду не впливових чи маловпливових політичних сил націоналістичного спрямування, які формували суспільно-політичний ґрунт для сучасних успіхів націоналістів. З точки зору нашої тези про ренесанс націоналізму, вони виконали роль тої ланки, яка поєднала в один неперервний ланцюг процес розвитку націоналізму від його зародження і до сьогодишнього дня. Для прикладу проаналізуємо становлення правих рухів в таких країнах як Німеччина, Австрія та Італія, які в силу історичних обставин мали для цього найбільш придатний суспільно-політичний ґрунт.

Очевидно, найбільшою націоналістичною несподіванкою останнього часу у Західній Європі стали результати парламентських виборів 2017 р. у Німеччині. За їх підсумками до бундестагу вперше після Другої світової війни пройшла права політична партія Альтернатива для Німеччини (Alternative für Deutschland – AfD), набравши близько 13% голосів виборців. Отримавши 94 депутатських мандатів, вона після традиційно найбільших німецьких партій правоцентристської ХДС/ХСС та лівоцентристської Соціал-демократичної партії стала третьою за кількістю депутатів партією в Бундестазі. Звичайно, ці результати є значно скромнішими, ніж успіхи подібних партій Австрії, Франції, Італії та ряду інших європейських країн. Однак, знаковим є той факт, що такий успіх права політична сила здобула у Німеччині, яка, отримавши повоєнну ін'єкцію проти нацизму, довгий час залишалася традиційним форпостом проти націоналістичних ідей. Характерно, що AfD здобула більше голосів на території колишньої Східної Німеччини та східного Берліну, аніж на території колишньої Західної Німеччини. На відміну від французького Національного фронту, що завше будує виборчі кампанії з прицілом на збіднілий електорат, за AfD проголосували передусім люди із високими доходами – тобто заможний середній клас. Партія є

достатньо молодого – вона була заснована 6 лютого 2013 р. на хвилі євро-кризи. Відповідно, у своїй програмі та публічному позиціонуванні AfD демонструє скептичне ставлення до Євросоюзу та радикально виступає проти прийняття біженців, а в зовнішній політиці займає вже звичну для європейських правих проросійську політику [7].

До часу стрімкого виходу AfD на політичну арену Німеччини, в ній беззмінно, починаючи від 1945 р., перебували інші із різним рівнем впливу праві політичні сили. М. Гримська, аналізуючи їхній розвиток у Німеччині, виділяє в ньому три етапи. У першому із них, що тривав від 1945 р. до 1964 р., в цій політичній ніші перебували засновані ще з дозволу окупаційних властей Асоціація за економічне відновлення, Німецька права партія та Група дії/ Європейський народний рух. Згодом, вже з дозволу німецьких інституцій були також зареєстровані Соціалістична імперська партія, Німецька спільнота та Загальнонімецький блок/ Союз вигнаних і безправних та Німецька імперська партія. З них Соціалістична імперська партія відверто проголосила себе пронацистською і була в 1952 р. заборонена Конституційним судом. Щоправда, як зазначає В. Віперман, вона й так перебувала у стадії розпаду [1, с. 213]. Це спонукало інші праві партії Німеччини уникати чіткого асоціювання із нацизмом. Зокрема це стосувалося Німецької правої партії, що 1949 р. почала себе називати Німецькою партією рейху [4, с. 139–142; 1, с. 213].

Другий етап розпочався зі створенням у 1964 р. Німецької націонал-демократичної партії (Nationaldemokratische Partei Deutschlands – NPD). В. Віперман стверджує, що це відбулося шляхом об'єднання різних правих угруповань з більш чи менш вираженою націонал-соціалістичною орієнтацією і що її «вожді майже цілком, а членство наполовину належало до колишньої NSDAP». В той же час партія офіційно дистанціювалася від нацизму, а в її публікаціях були практично відсутні притаманні йому антисемітські заклики. Натомість вона активно виступала проти припливу з-за кордону і перебування в країні т.зв. «гастарбайтерів», що стало передвісником активної антиіммігрантської політики сучасних правих сил Німеччини. Офіційним керівником NPD в час її заснування став колишній член ХДС Фрідріх фон Тален, однак фактичним лідером вважали колишнього керівника Німецької імперської партії Адольфа фон Таддена. Зрештою, між ними у 1967 р. стався конфлікт й невдовзі після цього партія почала занепадати. Але до того часу вона активно розвивала свою організаційну мережу та продемонструвала високі результати у виборах до місцевих ландтагів. Щоправда у парламентських виборах 1969 р. всупереч сподіванням партія так і не спромоглася потрапити до бундестагу. В подальшому вона з перемінним успіхом продовжувала брати участь у місцевих та парламентських виборах і її найбільшим успіхом стало проходження до Європарламенту у 2014 р. тодішнього лідера Уго Фойгта [4, с. 142–146; 1, с. 214–215].

Практично невідомим для загалу дослідників залишається факт намагання представників NPD протягом 2004–2007 рр. нав'язати співпрацю з українськими націоналістами, а зокрема із Всеукраїнським об'єднанням (ВО) «Свобода». Принаймні авторові відомі два такі факти. Вперше вони були присутні влітку 2004 р. на нараді представників націоналістичних організацій ВО «Свобода», КУН, ОУН-6 та ОУН, що відбувалася в Карпатах напередодні підписання ними угоди про співпрацю (т.зв. «Угода чотирьох»). А вдруге – на поч. 2007 р. під час традиційного відзначення дня народження провідника ОУН-р С. Бандери у його родинному селі Старий Угринів на Прикарпатті. Зрештою, ці намагання залишилися безрезультатними, оскільки NPD на цей час втратила динаміку свого розвитку й не викликала достатнього інтересу в очільників ВО «Свобода».

На середину 1980-х припадає третій етап розвитку правих партій у Німеччині. Конкуренцію для NPD у цій ніші склали дві нові політичні сили – Німецький народний союз та партія Республіканців. Перша із них розпочала свою діяльність ще в 1970-х, однак її активна фаза припадає якраз на аналізований період. Її головною вимогою було жорстке обмеження імміграції. Дослідники зазначають, що партія витратила непомірно великі кошти на виборчі процеси, однак так і не змогла потрапити до федерального парламенту. Врешті, 2009 р. вона об'єдналася із NPD й хоч у подальшому таке об'єднання визнано недійсним, однак це привело партію до розпаду і в 2012 р. вона припинила своє існування. Партію Республіканців в 1983 р. заснували декілька колишніх членів ХДС. У 1985 р. її очолив Ф. Шьонхубер, дійсний член NSDAP ще довоєнного періоду і учасник бойового формування Ваффен-СС. В той же час, за ідеологічним спрямуванням партію скоріше можна віднести до націонал-консервативного напрямку. Найвищий рівень електоральної підтримки партія продемонструвала 1989 р., коли до ландтагу Західного Берліну вона зуміла набрати 7.5% голосів та отримати 11 мандатів. Того ж року Республіканці у виборах до Європейського парламенту також отримали 7.1% голосів і делегували до Брюсселя 6 своїх представників. Основний акцент партія зробила на тему об'єднання двох частини Німеччини й після його реалізації не змогла вчасно переорієнтуватися та почала втрачати підтримку своїх виборців [4, с. 146–148].

Таки чином, сьогоденній парламентській перемозі Альтернативи для Німеччини передувала постійна присутність у політичній системі країни значної кількості інших партій правого спрямування. В силу ряду обставин, а зокрема під тиском загальноєвропейського засудження нацизму та формування в німецькому суспільстві комплексу вини за його злочини, вони не мали вагомих загальнонаціональних політичних успіхів. Однак їхня діяльність підготувала той суспільно-політичний ґрунт, на якому свій успіх побудувала AfD. Отож, вона виникла не на голому місці, а стала виявом ренесансу того націоналізму, який завжди

був притаманний Німеччині ще від започаткування його «епохи».

В Австрії взірцем успішної правої політичної сили є Партія свободи (Freiheitliche Partei Österreichs – FPÖ). Свій генезис вона веде від кінця 1940-х р. коли після реєстрації відновлених Соціал-демократичної та Християнсько-демократичної (пізніше перейменованої в Австрійську народну партію) партій окупаційна влада надала дозвіл і на реєстрацію Ліги незалежних, що в 1956 р. була перейменована в Партію свободи Австрії. Таким чином, у політичній системі країни був відновлений традиційний для неї триумвірат ідейно зорієнтованих учасників, постійним учасником якого також виступав національний табір. Як і в Німеччині, у післявоєнний період він мав придатний суспільно-політичний ґрунт для свого успішного існування. З цього приводу М. Гримська зазначає: «На відміну від Італії та Німеччини, Австрія не пройшла період очищення від фашизму, хоча тут рівень підтримки цього режиму був дуже високим і чимало австрійців вважали аншлюс своєї країни відновленням історичної справедливості та довгоочікуваним возз'єднанням німецького народу». Тому закономірно, що першим головою Ліги незалежних став нацист Антон Райнталлер, а після його смерті партію очолює інший офіцер СС Фрідріх Петер. На відміну від німецьких правих партій, що більшою мірою втішались представництвом у місцевих органах влади, Ліга незалежних вже на своїх перших виборах 1949 р. отримала 11.7% голосів, а через два роки кандидат на посаду президента від партії здобув 15.4%. Щоправда, поступово дистанціюючись від нацизму, партія, хоч і залишалася третьою за впливовістю політичною силою країни, однак почала поступово втрачати свій електорат [4, с. 168–172].

Ситуація змінилася із приходом в 1986 р. харизматичного лідера Йорга Хайдера. Він зумів повернути FPÖ на притаманні їй від заснування світоглядні позиції та розбудувати чітку організаційну структуру. Уже в перші роки після цього партія почала нарошувати результати. У 1999 р. вона вперше за свою історію вийшла на друге місце, набравши 26,9% й обійшовши Австрійську Народну партію (Österreichische Volkspartei – ÖVP). Після цього на поч. 2000-го дві партії сформували коаліційний уряд, який очолював лідер ÖVP Вольфганг Шюссель, а FPÖ отримала 6 міністерських портфелів із 12. Порушивши неписане в Європі правило на заборону створювати коаліції з ультраправими партіями, Австрія зустрілася зі шквальною критикою та санкціями європейських інституцій. Міністри європейських урядів демонстративно бойкотували своїх австрійських колег і навіть відмовлялися вітатися під час офіційних міжнародних зустрічей. Самому Йоргу Хайдеру пригадали схвальну оцінку подолання безробіття в нацистській Німеччині, відвідування зборів ветеранів Ваффен-СС та ряд інших пронацистських проявів. Щоб стабілізувати ситуацію, той подав у відставку з голови партії та відмовився займати посаду в уряді, мотивуючи

своїми зобов'язаннями перед виборцями Каринтії, де він залишався губернатором. Блокада європейських інституцій була припинена, однак і FPÖ, позбувшись харизматичного лідера та розділивши відповідальність із чинним урядом, почала втрачати виборців. Як зауважує український дослідник нацизму Ю. Михальчишин: «Праворадикали виглядають переконливо у ролі «крутих хлопців» з суворими поглядами, які не бояться говорити правду та захищають простих громадян з—поміж титульної нації проти корумпованих чиновників і знахабнелих непроханих гостей з Азії і Африки. Однак, коли вони покидають мітингову стихію та опиняються у парламентських кріслах чи навіть урядових кабінетах і починають демонструвати виборцям правильно пов'язані краватки... це виглядає для багатьох нещиро». Розділяючи урядову відповідальність і не маючи змоги критикувати владу, партія сама потрапила під таку критику. Аби захиститися від неї, вона змушена була навіть відкликати з уряду декількох міністрів [4, с. 172–175; 13, с. 20–23].

Саме в цей час у FPÖ загострилися внутрішні конфлікти між популістським на націоналістичним крилом. В результаті на поч. 2005 р. Йорг Хайдер з рядом інших впливових політиків, включаючи сестру, яка перебувала на посаді віце-канцлера Австрії, покинули партію та створили нову політичну силу Альянс за майбутнє Австрії (Bündnis Zukunft Österreich – BZÖ). Конкуренція на одному електоральному полі взаємно послабила їхні позиції. Проте поступово FPÖ зуміла відновити своє домінування на правому фланзі австрійської політики, а після трагічної смерті 2008 р. Йорга Хайдера і більшість членів Альянсу переглянули свої погляди та повернулася до Партії свободи Австрії [4, с. 175–176; 13, с. 22].

Звичайно, протягом свого існування FPÖ доводилося витримувати конкуренцію і з боку інших правих сил Австрії. У 1960–80-х рр. такими були Демократична прогресивна партія на Націонал-демократична партія, заборонена в 1988 р., а в другому десятилітті 2000-х – Команда Штронаха за Австрію. Однак вона продовжує утримувати лідерство у своїй електоральній ніші і в останніх дочасних парламентських виборах 2017 р. здобула 26% голосів, посівши третє місце та вступивши в урядову коаліцію з лідером парламентських перегонів консервативною ÖVP [4, с. 169, 178–179; 18]. Від часу уступлення з посади голови партії Йорга Хайдера і до сьогодні її очолює Гайнц-Крістіан Штрахе. До 2014 р. партія тісно співпрацювала з українською націоналістичною силою ВО «Свобода». В листопаді 2008 р. на запрошення керівництва FPÖ Відень відвідав лідер ВО «Свобода», Олег Тягнибок. Партії обмінювались досвідом щодо проведення виборчих кампаній та обговорювали ідеологічні питання. Однак. Після анексії Криму Росією австрійські праві зайняли позицію агресора й співпраця між націоналістами двох країн остаточно припинилася.

Італія є третьою з європейських країн, де післявоєнні праві рухи, розвиваючись на історичній основі передвоєнного та воєнного періоду, досягли вагомих електоральних успіхів. У розвитку правого руху цієї країни можна умовно виділити три етапи. Перший тривав з 1946 р. по 1995 р. і пов'язаний з діяльністю Італійського соціального руху (Movimento Sociale Italiano – MSI). Партія була заснована в 1946 р. колишнім редактором фашистського журналу і провідним пропагандистом Італійської соціальної республіки Джорджіо Альміранте. Від часу створення і до 1988 р. вона відверто позиціонувала себе спадкоємницею італійського фашизму. На відміну від австрійської FPÖ, партія довгий час не могла здобути вагомих політичних результатів і до початку 1970-х перебувала на четвертому місці, періодично здобуваючи 4–5% голосів виборців. Після кінця 1960-х, коли в суспільстві активізувалися ліві терористичні угруповання, почала зростати і підтримка MSI. В 1972 р. партія вже набрала 8.7% і протягом наступного десятиліття змагалася з соціалістами за третє місце в країні. Після смерті засновника партії в 1988 р. її лідером став Джанфранко Фіні. Він хоч публічно і висловлював симпатії щодо особи і діяльності Беніто Муссоліні, в той же час розпочав процес трансформації MSI в європейську консервативну партію, максимально дистанційовану від фашизму. Впродовж 1994–1995 рр. новий лідер провів переговори про злиття із правою частиною Християнсько-демократичної партії, яка напередодні мала корупційні скандали та зазнала значних іміджевих втрат, і в результаті в 1995 р. MSI була розпущена, а на її місці створено Національний альянс (Alleanza Nazionale) [12, с. 17–18].

Власне, другий період пов'язаний із діяльністю Національного альянсу. Ю. Михальчишин, порівнюючи розвиток MSI та FPÖ, вважає, що в обох випадках відхід партій від притаманної їм ідеології завдав їм непоправних втрат і вони «не змогли втриматися на хвилі успіху». В дійсності, подальший розвиток трансформованого із MSI Національного альянсу був близький до ситуації з австрійськими правими. В 1994 р. напередодні чергових виборів Національний альянс до спільної коаліції разом з сепаратистською Лігою Півночі та зі своєю новоствореною партією «Вперед, Італіє» (Forza Italia) запросив відомий італійський олігарх Сильвіо Берлусконі. Отримавши 13% голосів, Національний альянс став однією із провідних партій країни і отримав у коаліційному уряді 5 міністерських портфелів. Як і пізніше їхні австрійські колеги, італійські урядовці зазнали жорсткого пресингу європейських інституцій. Витримавши всі перипетії внутрішнього і зовнішнього тиску, партія у чергових виборах 2001-го повторила успіх. Сам Джанфранко Фіні став Віце-прем'єр-міністром у новому уряді С. Берлусконі і продовжив політику трансформації Національного альянсу. Під час свого першого візиту до Ізраїлю він публічно засудив особу Б. Муссоліні та політику фашизму. Після цього

в партії розпочалися дезінтеграційні процеси. В знак протесту з неї вийшла Алессандра Муссоліні, авторитетна й харизматична політик та внучка Б. Муссоліні. Вона заснувала власну політичну силу Свобода дії (пізніше названу змінено на Соціальна дія) і у виборах до європарламенту 2004 р. стала його депутатом. Щоправда у парламентських виборах 2006 р. Соціальна дія так і не зуміла здобути мандати [12, с. 18–20]. Після цього Національний альянс із різними перипетіями протримався ще деякий час у владі. Набравши у виборах 2006–го більше 12%, партія спочатку пішла в опозицію, але 2008–го знову повернулася у владу й в кінцевому підсумку зникла з політичної арени Італії.

Третій етап пов'язаний із сучасним становищем італійського правого руху. Шляхом цілого ряду складних дезінтеграційних та консолідаційних процесів він хоч і являє собою цілу палітру партій, але водночас стає однією із домінуючих політичних течій країни. В 2009 р. Національний альянс було розпущено і шляхом об'єднання з партією «Вперед, Італіє» створено нову політичну силу Народ свободи (Popolo della Libertà). У тому ж році Д. Фіні став головою Палати депутатів італійського парламенту. Однак невдовзі між ним і С. Берлусконі виявилися тертя, які переросли у відкрити ворожнечу й в липні 2010 р. Д. Фіні був виключений з партії. У 2013 р. в ній стався розкол, партія була розпущена й натомість відновила свою діяльність «Вперед, Італіє». В той же час декілька груп з колишньої партії Народ свободи також створили свої політичні проекти. В кінцевому підсумку С. Берлусконі зумів об'єднати в правоцентристську коаліцію свою відновлену партію «Вперед, Італіє», праворадикальну Лігу (раніше – Ліга Півночі) та партію націоналістично-консервативного спрямування Брати Італії – Національний правий центр (Fratelli d'Italia – Centrodestra Nazionale) і вона в парламентських виборах 2018 р. посіла перше місце, набравши 37% голосів [2].

Сюрпризом стало те, що в цій коаліції лідерство серед правих отримала не поміркована-консервативна партія С. Берлусконі, яка отримала 14% голосів виборців, а Ліга з її 18%. Вона виступає за максимальну автономію північних регіонів, федералізацію Італії, і водночас намагається поширити свою діяльність на всю країну. Передвиборчу кампанію партія вела під гаслами «Спочатку італійці» і «Стоп вторгненню!», виступаючи за депортацію 600 тисяч нелегальних мігрантів, які прибули до країни з 2013 р. В той же час головною сенсацією цих виборів стали 32% Руху п'яти зірок, що був створений 2009 р. на хвилі невдоволення традиційними політичними елітами та наслідками економічної кризи. Він позиціонує себе як антисистемна, антиімміграційна та євроскептична політична сила. Її лідер Луїджі Ді Майо ще у грудні 2017 р. виступав за проведення референдуму про вихід Італії з єврозони, однак у січні 2018 р. відмовився від цієї ідеї. Водночас, Ліга і Рух п'яти зірок в російсько-українському

конфлікті підтримують Росію та виступають за зняття санкцій з неї [6].

Таким чином, аналіз розвитку націоналізмів державних націй Західної Європи в післявоєнний період, проведений на прикладі Німеччини, Австрії та Італії, вказує, що недостатньо глибока дефашизація та денацифікація цих суспільств і їхні внутрішньодержавні демократичні механізми дозволили легальне функціонування не тільки націоналістичних, але й профашистських та пронацистських політичних партій. З часом деякі із них підпали під конституційну заборону, а ряд інших дистанціювалися від історичних течій фашизму та нацизму й еволюціонували до сьогоднішнього стану консервативних та праворадикальних організацій.

Перманентна участь в політичному процесі протягом всього післявоєнного періоду партій правого спрямування різного рівня впливовості створила придатний суспільно-політичний ґрунт для сьогоднішнього високого електорального успіху у цих країнах таких правих сил як Альтернатива для Німеччини, Партія свободи Австрії, італійських блоку правих партій «Вперед, Італіє» та Руху п'яти зірок. Своєю діяльністю вони виконали роль тої ланки, яка поєднала в один неперервний ланцюг процес розвитку націоналізму від його зародження і до сьогоднішнього дня.

Цей факт підтверджує висловлену на початку дослідження гіпотезу, що сучасна активізація правих політичних сил Західної Європи є не новим явищем, а вкладається у загальну схему модерністської історії націоналізму та є виявом його сьогоднішнього ренесансу.

Список використаних джерел

1. Віперман, В., 2008. 'Європейський фашизм: порівняльний аналіз (1922–1982)', Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 278 с.
2. Ворожбит, О. 'Вибори в Італії: триумф правих і популістів, але жодного переможця'. [online] Доступно: <https://tyzhden.ua/World/210458> [дата звернення: 27.12.2018].
3. Гелнер, Е., 2003. 'Нації та націоналізм; Націоналізм', Пер. з англ. Г. Касьянов, Київ: Таксон, 300 с.
4. Гримська, МІ., 2015. 'Електоральні преференції крайніх правих партій в сучасній Європі [монографія]', К.: Центр учбової літератури, 264 с.
5. Гримська, МІ., 2017. 'Крайні праві партії в країнах Європи: ідеологічний та електоральний виміри: автореф. дис. ... доктора пол. наук [спец.] 23.00.02 «політичні інститути та процеси»', Київ, 40 с.
6. Ерман, Г. 'Вибори в Італії: триумф євроскептиків та труднощі Берлусконі'. [online] Доступно: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43292781> [дата звернення: 27.12.2018].
7. Єрмоленко, В. 'Вибори в Німеччині: 10 головних результатів'. [online] Доступно: <https://hromadske.ua/posts/vybory-v-nimechchyni-10-holovnykh-rezultativ> [дата звернення: 24.12.2018].
8. Касьянов, Г., 1999. 'Теорії нації та націоналізму: Монографія', К.: Либідь, 352 с.
9. Проценко, О., Лісовий, В. (Ред.), 2000. 'Консерватизм: Антологія', Київ: Смолоскип, 598 с.
10. Проценко, О., Лісовий, В. (Ред.), 2000. 'Націоналізм: Антологія', Київ: Смолоскип, 872 с.
11. Римаренко, ЮІ., Андрющенко, ВП., Бабкін, ВД. [та ін.] (Ред.), 1996. 'Мала енциклопедія етнодержавознавства', Київ: Видавництво «Генеза», видавництво «Довіра», 942 с.
12. Мирон-«Орлик», Д., 2017. 'Ідея і чин України', Київ: УВС ім. Ю. Липи, 316 с.

13. Михальчишин, Ю., 2010. 'Ватра. Версія 1.0', Львів: *Сєрвсвіт*, 420 с.

14. Сміт, Е., 2004. 'Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія', *Пер. з англ. Р. Феценко*, Київ: «К.І.С.», 170 с.

15. Сміт, Е., 1994. 'Національна ідентичність', *Пер. з англ. П. Таращук*, Київ: «Основи», 224 с.

16. Шеховцов, АВ., 2010. 'Нові праворадикальні партії в сучасних європейських країнах: причини електоральної підтримки: автореф. дис. ... канд. пол. наук: [спец.] 23.00.02 «політичні інститути та процеси»', Миколаїв, 28 с.

17. Ширер, В., 2017. 'Злет і падіння Третього Райху. Історія нацистської Німеччини. Т.1', *Пер. з англ. О. Надтока, К. Дуса*, Київ: *Наш формат*, 704 с.

18. 'БМІ, 2017. Stimmenstärkste Partei pro Bundesland'. [online] Доступно: <https://wahl17.bmi.gv.at/> [дата звернення: 22.12.2018].

support: dissertation abstract for PhD in Political Science degree: [specialization] 23.00.02 «Political institutions and processes»', Миколаїв, 28 с.

17. Shyrer, V., 2017. 'Zlet i padinnia Tretiogo Raikhu. Istoriia nacistsoi Nimechchyny. T.1. (Rise and fall of the Third Reich. History of Nazi Germany: in 2 v.)', *Per. z angl. O. Nadтока, K. Dusa*, Kyiv: *Nash format*, 704 s.

18. 'B.M.I, 2017. Stimmenstärkste Partei pro Bundesland'. [online] Dostupno: <https://wahl17.bmi.gv.at/> [data zvernennia: 22.12.2018].

* * *

References

1. Viperian, V., 2008. 'Yevropeyskyi fashyzm: porivnialnyi analiz (1922–1982) (European fascism: comparative analysis (1922–1982))', Kyiv: *DUX ILITERA*, 278 s.

2. Vorozhbyt, O. 'Vybyry v Italii: triumf pravykh i populistiv, ale zhodnogo peremozhcia (Elections in Italy: the triumph of the right forces and the populists, but no winner)'. [online] Dostupno: <https://tyzhden.ua/World/210458> [data zvernennia: 27.12.2018].

3. Gelner, E., 2003. 'Nacii ta nacionalizm; Nacionalizm (Nations and Nationalism; Nationalism)', *Per. z angl. G. Kasianov*, Kyiv: *Takson*, 300 s.

4. Grymska, M.I., 2015. 'Elektoralni preferencii krainikh pravykh partii v suchasni Yevropi [monografiia] (Electoral preferences of the extreme right parties in the modern Europe [monograph])', Kyiv: *Centr uchbovoi literatury*, 264 s.

5. Grymska, M.I., 2017. 'Kraini pravi partii v krainakh Yevropy: ideologichni ta elektoralni vymiry: avtoref. dys. ... doktora pol. nauk: [spets.] 23.00.02 «politychni instytuty ta procesy» (Extreme right parties in the European countries: ideological and electoral dimensions: dissertation abstract for doctor of political sciences degree: [specialization] 23.00.02 «Political institutions and processes»)', Kyiv, 40 s.

6. Erman, G. 'Vybyry v Italii: triumf ievroskeptykiv ta trudnoshchi Berluskoni (Elections in Italy: the triumph of euroskeptics and the difficulties of Berlusconi)'. [online] Dostupno: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43292781> [data zvernennia: 27.12.2018].

7. Yermolenko, V. 'Vybyry v Nimechchyni: 10 golovnykh rezul'tativ (Elections in Germany: Top 10 results)'. [online] Dostupno: <https://hromadske.ua/posts/vybyry-v-nimechchyni-10-holovnykh-rezul'tativ> [data zvernennia: 24.12.2018].

8. Kasianov, G., 1999. 'Teorii nacii ta nacionalizmu: Monografiia (Theories of a nation and nationalism: Monograph)', Kyi'v: *Lybid'*, 352 s.

9. Prochenko, O., Lisovyi, V. (Red.), 2000. 'Konservatyzm: Antologiiia' ('Conservatism: Anthology'), Kyiv: *Smoloskyp*, 598 s.

10. Prochenko, O., Lisovyy, V. (Red.), 2000. 'Nacionalizm: Antologija (Nationalism: Anthology)', Kyiv: *Smoloskyp*, 872 s.

11. Rymarenko, Yul., Andryushchenko, VP., Babkin, VD. [ta in.] (Red.), 1996. 'Mala encyklopediia etnoderzhavoznavstva (Small encyclopedia of ethno-state studies)', Kyiv: *Vydavnytstvo «Geneza»*, vydavnytstvo «Dovira», 942 s.

12. Myron-«Orlyk», D., 2017. 'Ideia i chyn Ukrainy (The idea and the order of Ukraine)', Kyiv: *UVS im. Yu. Lypy*, 316 s.

13. Mykhalchyshyn, Yu., 2010. 'Vatra. Versiya 1.0 (Bonfire. Version 1.0)', Lviv: *Yevrosvit*, 420 s.

14. Smith, E., 2004. 'Nacionalizm: Teoriia, ideologiiia, istoriia (Nationalism: Theory, Ideology, History)', *Per. z angl. R. Feshhenko*, Kyiv: «K.I.S.», 170 s.

15. Smith, E., 2006. 'Nacii ta nacionalizm u globalnu epokhu (Nations and Nationalism in a Global Era)', *Per. z angl. M. Klymchuk, T. Cymbal*, Kyiv: *Nika-Centr*, 320 s.

16. Shexovtsov, AV., 2010. 'Novi pravoradykalni partii v suchasnykh ievropeyskykh krainakh: prychny elektoralnoi pidtrymky: avtoref. dys. ... kand. pol. nauk: [spets.] 23.00.02 «politychni instytuty ta procesy» (New right-wing radical parties in the modern European countries: reasons for electoral